

בודהא ותורת הסבל

על הבודהיזם (א)

משה שפיצר

לידי הנכבד ד"ר עמנואל אולסבנגר

ועד כוש. באותה שעה, שממלכה זו פרשה את רשתה על סביבות עמק ההינדוס בצפון-מערבה של הודו, התקיימו מזרחת משם בעמק הגאנגס הגדול, דרומה להרי הימאלאיא, ארבע ממלכות גדולות וכמה ממלכות קטנות יותר, ואף כמה אריסטוקראטיות עירוניות. בחבל-ארץ זה היה אז מרכז תרבותה של הודו, והחיים החברתיים והרוחניים כאחד הגיעו שם לרמת התפתחות גבוהה ועשירת גוונים.

אותו זמן כבר עברו כאלף שנים מאז פלשו השבטים האריים כובשי הודו, מגדלי הבקר, הצאן והסוסים, אל מולדתם החדשה. אמונתם התמימה במשפחת אלים השולטת בעולם כרצונה, כאחת ממשפחת המלוכה בארצה, זו שהיתה משותפת להם, בראשית נעוריהם, עם קרוביהם האריים, נראית פגומה כבר בתעודות הספרותיות הקדומות ביותר של הודו, ההימנונות הווידיים. כבר בהימנונות אלו, שנתחברו במחצית השניה של האלף השני לפני ספירת הנוצרים, נראים האלים כמי שפשוטו את אישיותם הבולטת. לא זו בלבד שחיי רותם שלהם היתה מסוייגת בידי חוק עולם חוץ-רץ-הכל בהליכות הטבע כבהלכות מעשים — אף נראו הם נתונים להשבעותיהם ולפיתויהם של בקיאים היודעים לפנות אליהם בדברים ובמעשי-פולחן סדורים כהילכתם. נתמעטה דמותם של האלים, והם נחשבו ליצורים ש"מן הבריאה והלא-אה" כדברי הימנון אחד.

עלתה ובערה השאלה ליסוד האמיתי של היש, זה שמאחורי הליכות העולם החולף והליכותיהם של האלים.

מצאו החכמים את היש האחד והאחרון שלעור-לם וכינוהו בשם בראהמאן — על שם הלחש, ה"כוח המגני, אשר בו הכריעו יודעיו את הליכות העולם, החודר בכל ומכניע הכל. הוא לבדו יש-של-אמת ומציאות-של-משו, ואילו עולם תמורות זה של נסיון חיינו אין לו ממשות ואין הוא אלא כעין מישחק-קסמים גראנדיוזי של אחיזת-עיני-יים. וכדינו של עולם החליפות כן דינו של האדם.

בארצות רבות מארצות אסיה חגגו השנה את חג מלאת אלפים וחמש מאות שנה להסתלקותו של בודהא. בין שנקבל את התאריך המסורתי הזה, בין שנקבל על דעת המחקר ההיסטורי את שנת 483 לפני הספירה הנוצרית בקירוב כשנת פטירתו של אותו נזיר-בן-מלך שהיה הבודהא, מכל מקום עובדה היא, שהבודהיזם הריהו המוסד החברתי-רוחני הבין-לאומי הקדום ביותר בין אלה המתקיימים עד היום הזה. ובמשך תקופה ארוכה זו של קיומו השפיע על עיצוב דמותן של תרבויות-אדם גדולות ואדירות-כוח ברוב חלקי קי אסיה, לא פחות ממה שעשתה זאת הנצרות בעולם המערבי.

מקום צמיחתו וראשית התפתחותו של הבודהיזם היה בהודו, ומשם עשה את דרכו על פני ארצות שכנות ומרוחקות. תורתו היא תורת-גאון-לה, תורת פדות לאדם, האומרת להורות לפניו דרך לישועת-עצמו מחבלי-הוויתו, מפירכוסיו-הקיום, שהצער חותמו, לקראת הוויה שכולה חירות, ואין בה מוות. דרך ישועה זו מושתתת על אורח-חיים שבמעלות-מידות ועל מעשה שבהכרח: על ההתנערות משיגרת תבונה עיוורת זו, המדריכה את האדם בחיי יום-יום שלו, ועל רכיב-שית הכרה של האמת לאמיתה הנסתר. ובכך דומה תורת הבודהיזם לתורותיהן של תנועות רוחניות-דתיות אחרות, המתעוררות בכל חלקי תבל ובכל התקופות, והן נכללות בשם תורות-סוד גנוסטיות. חותרות הן כולן לאותה מטרה, היא פריצת קליפתו של העולם הגשמי, והיציאה ממנו אל עולמה של האמת.

כל תורה כזאת ייחודה מותנה בקרקע האמונות והדעות עצמחה ממנו, והייחוד שבבודהיזם, עמדת קות תורתיו וכוח השפעתו, מותנים לא מעט בסגולותיה של תרבות הודו, הורתו ומולדתו.

הודו בימי בודהא

תקופת פעולתו של בודהא חלה בימי התפשטותה הגדולה ביותר של מלכות פרס — מהודו

ארות ערים אלו לא פחות בנשיה העגבים שבתוכן, המזהירות ביפיין ובשאר רוחן, מאשר בסגפנים הקדושים, שואפין לגאולה, ההוגים את הגיגיהם מתוך עינוי נפשם ביערות שבסביבתן.

הניגודים התריפים האלה, בין חיי תענוגות מזה ובין השאיפה לנטישת החיים מזה, מצאו את פשרתם במסכת הנחות עיוניות ובהלכה סדורה כאחד. גלגול הנשמות מקיף את הכל: את בני האדם, את החיות, ואף את האלים. העיקר הקובע את גורל התגלמותה של הנשמה בגלגוליה הוא הבראמאן, היינו המעשה, פרי המעללים. הנשמה נולד! לפי טיב המעשים בקיומה הקודמים: בשמים, בתופת, או על פני הארץ; בין האלים, בין המעונים, כאחת החיות או כאדם. ואם כאדם, נולד הוא באחד המעמדים הקבועים, הן הקאסטות, שכל אחת מהן יש לה תפקיד מסוייג משלה ומסכת הלכות משלה. קיום הלכות הקאסטות, ותהא הנימוכה ביותר, מביא לידי שיפור בסולם הגלגולים העתידיים, ואילו עבירה על הלכותיה לידי ירידה, ואף בחיי היחיד ניתנה דרך של פשרה בין גיודי המטרות שבחיים. ארבעה שלבי חיים מוצעים לפני האדם: נעוריו נתונים ללימודי-קודש מתוך חיי-פרישות במחיצתו של מורה; אחר-כך הוא מקים לו בית ודואג לענייני העולם הזה; כשהוא רואה נכדים נוטש הוא את ביתו ואת החברה, ויושב לו ביער כשהוא נתון לאימונים רוחניים; ובשלב האחרון, בימי שיבה, מנתק הוא את כל קשריו עם החיים, נוטל כלי גולה, ומתייחד עם עצמו ועם היש העליון, בשאיפתו להתנתק ער מחבלי הקיום ומהשפעת הקארמאן.

רבים, אם כי לא כולם, הלכו בדרך זו. ורבים אף לא המתינו עד שיקימו לעצמם בית, אלא יצאו בצעירותם להקדיש חיהם לדרך הגאולה. צנוותנות שונות ואף קיצוניות, מהן ששללו כל יש עליון במציאות, אך כולן, אפילו הנהיהליסטיות שבהן, הדריכו לקראת חיי סיגופים.

בתוך הסביבה שידעה כליכך יפה לטפח את תענוגות החיים ולהינות מהם, התגבר בכל זאת יחס קודר ושולל אל ערכי הקיום. ראש דאגתם של המהרהרים אחרי ערכי החיים היה: כיצד מבטלים את המשך גלגול הנשמה, כיצד מנתקים את כוח הקארמאן, זה המביא לגלגולים מתחדשים והולכים. נטייה קודרת זו ינקה גם מן הראייה שראו את העולם. לא נברא כאן האדם בצלם אל-הים, ולא הארץ להינתן לבני אדם, ולא השמש והירח להיות להם מאורות. אלא עולמות ללא

גם האדם, אין ממשות-של-אמת להוויתו בין לי-דה למיתה, וזאת אף על פי שהבטחון בהישארות-הנפש אינו מש מלב ההוגים. ליש הקיים שבאדם פנימה, זה שאינו ניתן לחליפות, קראו בשם אט-מאן, מלשון נשימה, בדומה לשימוש העברי: רוח, נפש, נשמה. האטמאן הוא הקיים, ואילו האדם בחייו ובמותו הוא כעין קליפה שהאטמאן לובש ופושט, וחוזר חלילה.

והמחשבה צעדה עוד צעד הלאה: האטמאן, היינו היש שביצור, והבראהמאן, היש שבעולם, אחד הם. ומאז נתגלה רז זה חקרו והעמיקו בו, והתוצאה היתה השאיפה לשחרר את האטמאן מכלא הוויתו ולהחזירו ליסודו בבראהמאן; הוא הבראהמאן שאינו ניתן לשום הגדרה, ורק הכינוי 'לא ולא' * הולמו. התעמקות בחכמה הגואלת ו-התנערות סגפנית מן החיים האינדיבידואליים היא הדרך לשחרור זה.

הדברים באים על ביטויים בספרות הגות ענפה הנכללת בשם אופאנישאד. נביא להבהרתם דוגמה אחת בלבד. מפי אחד מעוקרי ההרים שבחכמי ה-אופאנישאדות הקדומות, יאג'נאוואלקיא שמו, נמ-סרו דברי שיחה אלה על האטמאן שבכול שהוא הבראהמאן:

לא תראה את רואה הראייה, לא תשמע את שומע השמיעה, לא תהגה את הוגה ההגיגים, לא תדע את יודע הידיעה — הוא האטמאן שלך שבכול, וכל הגר-תר אך לרעה הוא... מהו המראהמאן, זה הנראה ולא הנעלם, הוא האטמאן שבכול, זאת הורני יאג'נאוור-אלקיא? אטמאן זה שלך הוא הוא שבכול, ומה ההוא שבכול? הוא שמעבר לרעב וצמא, ליגון ול-משוגה, לזקנה ולמוות. משמוצאים יודעי-הבראהמאן את אטמאן זה, נוטשים הם את התשוקה לעולמות לקניינים, את התשוקה לעולמות (עולם זה והעולמות העליונים), ויוצאים לאורח של פושטיידי. כי התשוקה לבנים היא התשוקה לקניינים, והתשוקה לקניינים היא התשוקה לעולמות; כרע-לכן אלה השתיים אינן אלא תשוקות. לכן יסלוד יודעי-בראהמאן מתלמודו וי-בחר לעמוד בתום; ולכשיסלוד מתלמודו ומתום גם יחד, והיה מחריש (מוני); ולכשיסלוד מהיותו מחריש או לא-מחריש, והיה יודעי-בראהמאן. יודעי-הבראהמאן כיצד? יהיה כאשר יהיה כוח הוא; וכל הנותר אך לרעה הוא.

(בריהאדראניקא אופאנישאד III, 54)

לא בחברה אומללה ומדוכאה עלו הגיגים אלו, אלא בעולם עשיר של חיי מותרות, בתוך ערים המלאות ארמונות וגני-נוי מטופחים, שופעות חיי-עושר מעודנים בבתי אצילים וסוחרים. מתפ-

אך במקורות הוא נקרא לרוב גאוטאמא או גוֹ-טאמא על שם בית-אביו. מגידי העתידות ניבאו שהוא עתיד להיות שליט-עולם אדיר — ואילו אחד מהם אמר כי ארבעה סימנים עתידים לגלות לו את פגעי העולם הזה, והוא יהיה מורה-מדריך לארבע כנפות הארץ. לא רצה האב שנבואה זו תתקיים, והחליט להעלים מבנו כל צרה שבעולם. גידלו בארמונות מפוארים והקיפו תפנוקים. וב־כל זאת לא היה ליבו של הבן שלם בקרבו, וארבעת הסימנים אמנם באו לנגד עיניו, על אף כל מאמצי אביו: הוא פגש זה אחר זה באיש כפוף מזקנה, באיש מוכה חולי, במת שהוציאווהו למקום שריפתו, ולבסוף בפרוש שפניו אמרו שלמות ושלוה. סידהארטהא גאוטאמא החליט ללכת בדרך הפרישות אף הוא. משנודע לאביו מעשה הפגיוֹ-שות, הפקיד שומרים שמא יטוש בנו את ביתו. אך מעשי השתדלותו היו לשוא. האלים עצמם סייעו, והבן ברח והיה פרוש נודד, חוזר על הפתחים להחיות נפשו. לא יצאו ימים מרובים וגם דרך זו נראתה לו נוחה מדי, והוא נתחבר, אחרי שהיה ביער אצל מורה, לחבורה של חמישה סג־פנים, שהתמסרו לסיגופים חמורים ביותר. עוד מעט והוא עלה עליהם בסיגופים, והם קיבלוהו רב עליהם — עד שהתעלף יום אחד מרוב עיגוי הנפש ומרעב, וחשבוהו למת. אך תודעתו חזרה אליו, והוא נוכח להכיר שדרכו בסיגופים היתה לריק ולא קירבה אותו לתכליתו. זו פדות-נפשו. החליט לשוב ולחזור על הפתחים ולקבל מזון. חמשת הסגפנים עזבו אותו בכזו, כמי שבגד בנדר ההינזרות החמורה מן העולם.

והנה יום אחד, והוא יושב בצלו של עץ בקרב־בת העיר גאיא, — והוא אז בן שלושים וחמש שנים, ושש שנים כבר עברו אז מעוזבו את ביתו — נדר בליבו, שאפילו ייבש דמו לא יוון ממ־קומו עד שלא יפתור את חידת הסבל. ישב וריכז את רוחו. מארא (השטן) שילח בו את כל צבאות מכשיליו ופיתוייו, אך הוא עמד בנסיון והיה מע־מיק בהתבוננותו, עד שבשחר היום הארבעים ותשעה לשבתו שם נתגלתה לו בהאר־תפתאום ה־אמת בשלמותה. עתה הוא ידע את סוד הסבל ב־עולם ואת הדרך להתגבר עליו. עתה היה נייעור ונאור: בודהא. עוד שבעה שבועות נוספים נשאר באותו מקום על יד עץ־ההארה והתבונן באמיתות החדשות שנתגלו לו. עד שהחליט אחרי היסוסים, לקום ולצאת ולגלות את האמת שלו. הלך לסביב־בות באנארס, מצא שם בגן הצבאים איסיפאטאנא

ספור מתגלגלים בגלגולים של תקופות קיום שאין להן שיעור, ושל תקופות ביטול קיומם, כעין לילות קוסמיים. — וחוזר חלילה, בלי רא־שית ובלי תכלית. וגורל זה הוא אף מנת־חלקם של היצורים העליונים, וראשי האלים בכללם. גם הם נתונים לגלגולים ולהשפעת הקארמאן. רק עוצמתם ותקופת קיומם עולות לאין ערוך על זו של בני אדם.

ואם אפילו הכוחות העליונים כך, הרי נשאר האדם שרוי בעולמו בלא משען ומבטח, חסוך תור־חלת, ואין לו אלא עצמו בלבד. ככל שהוא משכיל יותר, ככל שמחשבתו צלולה יותר, מתגבר ייאור־שו. פחד הקארמאן, פחד הגלגל הנצחי של קיום וכליון, מאפיל על חדות החיים.

והנה קם בתוך עולם זה אחד וטען, שנתערור בהארה השלמה של התגלות האמת, המוציאה את האדם ממצוקתו. הוא נקרא בודהא, כלומר הנייעור והנאור; על שום שנייעור מעיוורון הבערות, ועל שום שנאור בגילוי האמת.

סיפור חייו של בודהא

מי שהיה עתיד להיות הבודהא נולד בשנת 563 לפסה"נ בקירוב, בן למלך בשבט שאקיא שהיה שוכן במדרונות הדרומיים של הרי־ההימאלאיא, קרוב למדינת נאפאל של היום. בעודו צעיר, נטש את ביתו ויצא לחיי פרישות, יצר תורה חדשה, העמיד תלמידים הרבה, והיה נודד שנים רבות ומבשר את תורתו. הוא מת בשיבה טובה בשנת 483 לפסה"נ בקירוב. התורה החדשה התפשטה במהירות. מקץ מאתיים ושלושים שנה אחרי פטירתו יש לנו כבר עדויות על הקיפה את רובה של הודו, ואף התחילה לעשות דרכה מעבר לגבולות־תיה, עד שכבשה צעד אחרי צעד את כל אסיה מאפגאניסטאן מזרחה.

המקורות הבודהיסטיים יודעים לספר סיפור סגוני ביותר, שעובדות ואגדה משמשים בו בערבוביה. נסתפק כאן בעיקרי המעשים עד לאור־תה שעה גדולה שבה הפך האיש והיה הבודהא. לילה אחד, כך מספרים, חלמה אשתו של שוד־הודאנא, מלך השאקיא, חלום. בחלומה ראתה פיל לבן כשהוא יורד אליה מלמעלה ונכנס בצדי גוֹ-פה. פותרין החלומות הגידו לה שהיא עתידה לל־דת בן מופלא מכל מופלא. צירי הלידה באו על המלכה לא בביתה, אלא בחורשה אחת בשם לומ־ביני, כשהיתה בדרכה לבית הוריה ללדת שם. ה־בן שילדתו שם בעמידה, נקרא בשם סידהארטהא;

ראתם מי שיצא נודד לחירותו. ומה השניים? להיטות זו אחר התאווה, המוצאת את טובתה בסיפוק התאוות, והיא שפלה, גסה, בויה, לאיאה לבן־עלייה וחת־סרת־תועלת, ולהיטות זו אחר עיני הנפש, והיא עקובת סבל, לאיאה לבן־עלייה וחסרת־תועלת. אלה הם שני הקצוות, הנוזרים, אשר בהימנעו מהם נגלה למישרי־האורה (כינוי לבוהא) בהארה שלמה הדרך הבינוני, זה המאיר עינים ונותן דעת והמוליך אל השלוה, אל החכמה העליונה, להארה שלמה, אל ניר־וואג.

ומה אותו דרך בינוני, הנוזרים, שנגלה בהארה שלמה למישרי־האורה, זה המאיר עינים ונותן דעת והמוליך אל השלוה, אל החכמה העליונה, אל הארה שלמה, אל נירוואגא? — הוא הדרך הנעלה הכפול־שמונה: השקפה כהלכה, כוונה כהלכה, דיבור כהלכה, מעשה כהלכה, מחייה כהלכה, מאמץ כהלכה, זכירה כהלכה, איחוד־הנפש כהלכה.

זהו אותו דרך בינוני, הנוזרים, שנגלה בהארה שלמה למישרי־האורה, זה המאיר עינים, הנותן דעת והמוליך אל השלוה, אל החכמה העליונה, אל הארה שלמה, אל נירוואגא.

וזאת, הנוזרים, האמת־הסבל הנעלה: לידה — סבל, זקנה — סבל, חולי — סבל, מיתה — סבל, הצמידות לאשר אינו אהוב — סבל, הניתוק מן האהוב — סבל, ואי־השגת־המבוקש אף היא סבל; הקיצור: חמ"ש *גיבויי האחיזה* *מעלים סבל.

וזאת, הנוזרים, האמת הנעלה על מקור־הסבל: הוא הצמאון המביא לידי חיוד־הקיום, המלווה הנאה וחי־שק, המהנה זעיר שם זעיר שם, היינו: הצמאון של התאוה, הצמאון לקיום, הצמאון לביעור הקיום.

וזאת, הנוזרים, האמת הנעלה על עקיר־הסבל: עקירתו ללא־שריד וללא שיר של עצם אותו הצמאון, נטישתו, דיחוי, שילוחו, ריחוקו.

וזאת, הנוזרים, האמת הנעלה על האורח המוליך אל עקירת הסבל, הוא הדרך הנעלה הכפול־שמונה: השקפה כהלכה, כוונה כהלכה, דיבור כהלכה, מעשה כהלכה, מחייה כהלכה, מאמץ כהלכה, זכירה כהלכה, איחוד־הנפש כהלכה.

הבאנו פתיחת נאום באנארס (המשכו מוליך אל תחומים אחרים). ועתה נעמוד על פירושו.

הבודהיזם כתורה דתית

מיד בפתיחת הנאום אנו לומדים כמה דברים חשובים מעיקרי בשורתו של הבודהיזם. קריאתו של בודהא מופנית בראש וראשונה לאלה המבקשים לעצמם מוצא מקליפת־העולם הזה, והמוכחים נים לעקור עצמם ממנו — מקשרי משפחתם, מסביבתם ומכלל חיי החברה — ולתור אחרי חיי־רותם.

ועוד, שני דרכים קיצוניים נפסלים מראש: ד'

את אותם חמשת הסגפנים שהיה מסתגף מקודם יחד אתם, ואשר הוסיפו לבוז לו מפני בגידתו בתפקידו הסגפני; אך הדרת פניו הקורנת שבאה לו בעטייה של ההארה, הכניעה אותם עד מהרה. והם נעשו שומעיה של דרשתו הראשונה, בה "ה־ניע את גלגל התורה".

נאומו הראשון של בודהא

נאומו הראשון של בודהא נקרא "הנעת גלגלה של תורת־האמת", ושם זה יש לו כפל־משמעות. "מניע־הגלגל" או "מסובב־הגלגל", משמעו בשימוש־לשון הודו העתיקה: מלך גדול המולך על ממלכות רבות, וסימנו סוס, שמשלחים אותו לשוטט כחפצו שנה תמימה ולעולם לא יעבור את תחום ממשלתו של זה. לשון "מסובב הגלגל" נקטו גם מגידי העתידות, כשניבאו כי הבן הנולד למלך השאקיא עתיד להיות משליטי העולם. ואם בא אותו כינוי לסמן את ראשית פעולתו של בודהא, הרי בא לרמוז שאמנם נתקיימה אף נבואה זו.

לא ירש סידהארטהא גאוטמא את כס מלכותו של אביו, ולא הרחיב את ממשלתו על פני מר־הביא־ארץ בכוח הזרוע, אבל הוא ייסד ממלכה אדירת־כוח מסוג אחר, ממלכה מן הסוג הרוחני, ממלכה גואלת ומשחררת, שהיתה עתידה לכבוש נפשות רבות ולהדריכן. לכן יש ומפרשים שם או־תו נאום לפי משמעותו המושאלת: "הקמת מלכותה של תורת־האמת" או אף "הקמת מלכות־הצדק", ומשמעות זו הצדקתה בצדה.

הנאום משמש למסורת הבודהיסטית, כאמור, פתיחה לתורה. ואמנם יש בו מעיקריה ומנוסחאות היסוד החשובים ביותר שלה, החוזרים ונשנים בכתבי הקודש הבודהיסטיים מדי פעם בפעם. (עיקרי התורות נמסרים בספרות הבודהיסטית מפי בודהא עצמו בצורת נאומים שנשא בהודמנו־יות השונות. מסירתם של הנאומים היתה במשך דורות בעל־פה בלבד, לפני שהועלו על הכתב ונערכו סופית. כל נאום פותח בציון מקומו ונסיבותיו, והמסירה בעל־פה גרמה לחזרות רבות, אם מלה במלה, ואם בניסוחים דומים לפי אותו דפוס ממש. וכן מסודרים עניינים רבים לפי סדר מס־פרים, בלי ספק לא רק משום נטייה לכך, אלא גם כדי לסייע לזכרון). וזה נוסח עיקר הנאום:

פעם אחת היה האדון שוהה בבאנארס בגן־הצבאים איסיפאטאנא. פתח ואמר האדון אל חבורת חמשת הנוזרים: שני קצוות יש, הנוזרים, אשר לא ילך לק

* על כך להלן, בסוף הפרק.

הדרך — להיעלם בחובו, במה שנקרא גירואנא, 'הכיבו'.

לפנינו תורה דתית מובהקת, אם כי תורה דתית שאין בה אלוה לפי התפיסה היהודית-הנוצרית. כל עיקרה של תורה דתית זו הוא להעלות רפואה לפגע הקיום, שהוא קיום מתוך סבל, ולפגע התחדשותו התמידית של הסבל בגלגל הלידות. ה־שיטה שנוקטת התורה, היא שיטת-הרופא ממש, כפי שהיתה מקובלת בחכמת-הרפואה היהודית בימיהם: קביעת טיב המחלה, קביעת מקורה, קביעת האפשרות של עקירתה, וקביעת הדרך המועילה לעקירת המחלה. לפי מתכונת זו מנוסחות ארבע האמיתות הנעלות, שהן העיקר האחד בנאום שהבאנו, והן משמשות בנוסח מילולי זה יסוד מוצק לתורה כולה בכל הזמנים ובכל הזרמים השונים שעלו בבודהיזם בתקופה הארוכה של קיומו.

תורת הסבל

האמת הנעלה הראשונה קובעת, שהכל סבל. הדבר מודגם בשבעה משלים: לידה, זקנה, צמיח דת לאשר אינו אהוב, ניתוק מן האהוב, אי-השגת המבוקש, אלה הן שבע הדוגמאות לסבל הקשור לכל דבר שבחיים.

מודה אני, המלה העברית 'סבל' אינה חופפת דו־הצורך את משמעות התיבה שבמקור, שהיא תיבה רגילה מאוד והיקף משמעותה רחב; מזל־ביש, צרה, צער — כל דבר שאינו טוב. מצד זה המלה העברית הקרובה לה ביותר היא אולי 'רעה', אלא שה'רע' בעברית נלווה לו מושג אש־מה, וזה רחוק מאוד מן התיבה שבמקור.

הסבל שמדובר בו כאן אינו אף הסבל של חיי יום־יום. וכן אינו עולה על דעת הבודהיסטים לבטל את מציאות הטוב והיפה שבחיים. אדרבה, יש אומרים שאותן ארצות שהבודהיזם מושרש בהן יפה מדור־דורות כגון ציילון, בורמה, לאוס או קמבודיה — מצטיינות ברוח־הטובה, בתודות החיים והסבת־הפנים של תושביהן; שהרי הו־דאות כי אדם הולך לקראת גאולתו מעניקה ש־מה, ודוקא שמחה מושרשת פנימה. — אלא שכל השמחות שבעולם אינן נקיות; הן קשורות בהכרח אל הלא־טוב; בין ששמחתנו גורמת סבל לא־חר, בין שיש לנו לחשוש שעילת השמחה עלולה להיעלם, או שהדבר כשהוא לעצמו מעורר שמחה, אך הוא קושרנו אל מה שעלול לגרום סבל. כללו של דבר, השמחות הקשורות בחליפות־הקיום אינן

רך חיי היצרים מזה ודרך הסיגופים מזה. אין תועלת בשניהם — והכוונה כאן, כמובן, לתועלת רוחנית. וכן נאמר על שניהם, שאינם יאים לבני־עלייה; והראשון נפסל אף מפאת היותו שפל, גם בזווי (וכדאי להעיר שבמקור יש כאן ביטויים של הערכה חברתית: "של עם־הארץ", "של ערב־רב"). מכאן שהקריאה היא קריאתו של בן־עלייה, ופונה היא לאלה השואפים להיות מבעלי־המידות. ועל הכל, מתגלה כאן תכונה עיקרית של ה־בודהיזם כתורת־הנהגה. אין באות התורות לש־מן, אלא תורות הבודהיזם — בין שהן הנחות־ה־יסוד שלו כ'ארבע האמיתות הנעלות' הכלולות בנאום שלנו, בין שהן מושתתות על ניתוחים שכליים־פילוסופיים — אינן אלא גורמים בדרך שהוא מורה, ובכך תועלתם. והדרך הזה, שגילויו מעיקר מעשה ההארה שבאה לבודהא, מסויים מאוד ומוגדר בדייקנות. הוא מורכב שלבים שב־קבלת הנחות שכליות־רצוניות, שלבים שבמ־עלות המידות, ושלבים בדרכי הכרה ותפיסה ש־אינן עוד שכליות. עוד יהיה עלינו לייחד את הדיבור על הדרך, על שמונת השלבים שבו, ור־משמעותם, אך כבר עתה יש להזכיר ולהדגיש את ההגדרות, בהן הוגדר הדרך כולו בנאום ש־נו: הוא 'מאיר עינים', היינו פוקח העיניים ל־ר־אות מה שלא ניתן להן לראות בראייתן הטבעית; הוא 'נותן דעת', היינו נותן לאדם להבין מה שלא הבין בהבנתו הטבעית, הוא 'מוליך אל השלווה', היינו הוא מוציא את האדם מהמיית־נפשו ומעניק לו שויון־נפש שלא מטבע האדם בעולם; הוא 'מוליך אל הארה שלמה', היינו לאותו מצב של שינוי־פתאום המיוחד אך לבודהא; ואל גירואנא (כלשונה, 'כבו') היינו אל התכלית העליונה של הישועה לפי התפיסה הבודהיסטית. כללו של דבר, הדרך מוציא את האדם ההולך בו באמונה מטבע־מהותו, מנער ממנו את הקליפה החוצצת בינו ובין יש־האמת, ונותן לו את גאולתו השלמה בחיים אלה, או באחד מגלגלי־החיים הבאים.

ואם כי אין בתחום זה לא בורא־עולם ולא אדון־עולם, לא שופט־כל־הארץ ולא שכר ועונש בידי שמים, ואין בו מצוות מעשיות וסדר־עבו־דה, ודרי־מעלה אף הם נתונים בתוך עולם־הקלי־פה, יש כאן עם כל זאת קדושה ויראת הקודש ומסירות־נפש על חיים שבקדושה, ויש מה שכינה התיאלוג הנוצרי הדגול קירקגור בכינוי 'ה־שונה מעיקרו', שהאדם עומד כנגדו, וניתן לו לבוא בשיג ושיח עמו, להגיע אליו, ובסופו של

אותן בחמשה 'גיבובים' ('סקאנדהא'), ואלו הם:
 (1) גיבוב יחידות 'הצורה', שהן יסוד לכל דבר
 גשמי; (2) גיבוב יחידות ההרגשה—נעימות בלתי
 נעימות וכו'; (3) גיבוב התפיסה, לאמור התהליכי-
 כים שבהם הפוכות בבואות החושים לעניינים מור-
 גדרים שקוראים להם שמות; (4) גיבוב של מה
 שנקרא גורמים מפעילים, היינו דחיפות, החושים
 חששות, רצייות וכו' (5) תודעה.

מן הדוגמאות הניתנות לבירור עניין קשה זה,
 הוא משל האדם שמוצא תכשיט. מעשה זה מנת-
 חים כלהלן:

- (1) צורה: ראיית משהו נוצף, מישוש משהו
 קשה וכו'.
- (2) הרגשה: נעימה.
- (3) תפיסה: הנה תכשיט.
- (4) גורמים מפעילים: דחיפה לקחת, מעצור
 שמא אין זה מן הדין, פחד מפני גניבה, וכו'.
- (5) תודעה של כל אלה המאחדת אותם לכלל
 'מציאות' מוגדרת.

ב'אחיותו' של אדם ביסודות אלה, שאינם אלא
 גיבובים של יסודות ריקים כשלעצמם, קושר הוא
 את עצמו, בהעלותו זהות מדומה בינו כביכול ובין
 התהליכים שמתהווים בין היסודות שבגיבובים
 בפעולתם המשותפת. הצירוף של חמשת הגיבו-
 בים הנוצר בחייו של איש הוא שעובר בגלגולי-
 הנשמות, ולא 'אני' כלשהו.

כללו של ענין: הסבל יסודו במה שהאדם משלה
 את עצמו באמונתו ב'אני', פרי רוח-הממציא
 שלו. ועוד בודה לו אשליה שנייה של זיקת דב-
 רים לאותו 'אני' שלו. ודווקא הקשר הזה בין
 אני מדומה ויחסם המדומה של דברים אליו הוא
 המדריך את מנוחתו וגוררו למערבולת הסבל.

שמחות של אמת. הדבר מצא את ביטויו גם בח-
 רוזים הבאים:

השמחה בתענוגות-העולם,
 והשמחה הגדולה בחיי שמים,
 אינן שקולות כאחד בששה-עשר
 כנגד השמחה הבאה מביעור הצמאון.
 אוי לו למי שמשאו כבד,
 ואשרי מי שניער מעליו.
 מי שניער מעליו את משאו
 לא יוסיף עוד לבקש לו משא.

תורת הגיבובים

טיבו של הסבל שמדובר בו כאן מתפרש מן ה-
 משפט הכללי המסכם את נוסח האמת הראשונה
 מבין ארבע האמיתות, אמת-הסבל, וכך נאמר שם:
 'חמשת גיבובי האחיות מעלים סבל'. 'גיבובי א-
 חיות' אלו מה הם?

אחת מתורות-היסוד המיוחדות לבודהיזם היא
 שאין ממש באני, ולכן אין גם ממש בהשתייכותו
 של משהו ל'אני'. מושגים כגון 'אני' או 'שלי' וכ-
 דומיהם, אינם אלא אשליות, המצאות רוחנו, שכן
 אנו מזהים את עצמנו במעשה שגגה עם מה שאי-
 נו זהה אתנו.

ה'אני' ששוללים אותו כאן, נקרא אטמאן, כ-
 שם אותו יש עליון שגילו חכמי התקופה הקודמת
 בבחינת היש האמיתי שבאדם, וזיהו אותו עם
 היש האמיתי שבעולם, הבראהמן. באים הבודהיס-
 טים וטוענים: אין אטמאן, אין נפש בת-קיום
 באדם. שאילו היה אני, היה האני שולט בנסיונו-
 תיו, היה מצווה ונעלם הסבל; אלא כל מה שאופף
 את האדם ומהווה את עולמו, אינו אלא צירוף מק-
 רי וחולף מרגע לרגע של יחידות-קיום בלי ערך
 עצמי, שהמחשבה השיטתית הבודהיסטית מחלקת